ISSN: 1012-0165

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Science

Cilt/*Volume*: 22 Sayı/*Issue*: 2

Temmuz / *July* – 2012

ELAZIĞ

(*Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Hakemli Bir Dergidir*)

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Science

ISSN: 1012-0165

YAYIN İLKELERİ / ***The principles of the publication***

Her yıl Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere iki sayı halinde yayımlanır.
This journal is published two issues in January and July every year.

Dergide sosyal bilimler alanlarında Türkçe ve yabancı dillerde yazılmış özgün araştırma makaleleri yayımlanır.
Original articles written in Turkish or in any foreign languages are published in the area of social science in this journal.

Yazılar yayın ve danışma kurulunun onayından geçtikten sonra yayımlanır.
Articles are published after approving of editorial and advisory boards.

Yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.
All writers are responsible for the content of the articles.

Tüm hakları saklıdır. Derginin adı belirtilmeden hiçbir alıntı yapılamaz.
No part of this publication may be reproduced or utilized in any form without referring the name of the journal.

Cilt/*Volume*: 22 Sayı/*Issue*: 2

ISSN: 1012-0165

EDİTÖR / *Editor*

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES
Enstitü Müdürü

EDİTÖR YARDIMCILARI
Associate Editors

Yrd. Doç. Dr. Atilla YÜCEL
Yrd. Doç. Dr. Fatih ARSLAN

YAZI İŞLERİ / *Editorial Secretary*

Mehmet ÜNSALDI

Yazışma Adresi / *Correspondence*

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

23119 - ELAZIĞ

Tel : 0-424-241 54 80
0-424-237 00 00-3739

Faks : 0-424-233 21 80

e-mail: sbedergi@firat.edu.tr

Web: http://web.firat.edu.tr/sosyalbil

Dizgi / *Composition*:

Mehmet ÜNSALDI

Baskı / *Print*: Fırat Üniversitesi Basımevi

Tel : 0-424-237 00 00/3134
ELAZIĞ - 2012

YAYIN KURULU
Editorial Board

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES
Yrd. Doç. Dr. Atilla YÜCEL
Yrd. Doç. Dr. Fatih ARSLAN

BU SAYININ BİLİMSEL DANIŞMA KURULU
Advisory Board

Prof. Dr. Ahat ÜSTÜNER (Fırat)
Prof. Dr. Ali GÜLER(Abant İzzet Baysal)
Prof. Dr. Ali UZUN (Ondokuz Mayıs)
Prof. Dr. Ayşe İRMİŞ (Pamukkale)
Prof. Dr. Çiğdem ÜNAL (Atatürk)
Prof. Dr. Erol SEYFELİ (Nevşehir)
Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK (Fırat)
Prof. Dr. Mehmet AYGÜN (Fırat)
Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ (İnönü)
Prof. Dr. Mehmet TAŞPINAR (Gazi)
Prof. Dr. Mehmet TEMEL (Muğla)
Prof. Dr. Mesut ÇAPA (Ankara)
Prof. Dr. Murat KASIMOĞLU (Çanakkale 18 Mart)
Prof. Dr. Mustafa ÇELİKTEN (Erciyes)
Prof. Dr. Rahmi DOĞANAY (Fırat)
Prof. Dr. Recep GÜNEŞ (İnönü)
Prof. Dr. Sabahat BAYRAK (Pamukkale)
Prof. Dr. Sadettin TOMBUL (Fırat)
Prof. Dr. Şener DEMİREL (Fırat)
Prof. Dr. Tahsin AKTAŞ (Gazi)
Prof. Dr. Uğurcan AKYÜZ (Hacettepe)
Doç. Dr. Ahmet YATKIN (Fırat)
Doç. Dr. Ali Rıza ERDEM (Pamukkale)
Doç. Dr. Bahir SELÇUK (Adıyaman)
Doç. Dr. Bünyamin AKDEMİR (İnönü)
Doç. Dr. Coşkun KUŞ (Selçuk)
Doç. Dr. Çetin SEMERCİ (Fırat)
Doç. Dr. Ersin GÜLSOY (Atatürk)
Doç. Dr. Fikret OTLU (İnönü)
Doç. Dr. Hüseyin KORKMAZ (Mustafa Kemal)
Doç. Dr. İ. Hakkı DEMİRCİOĞLU (Karadeniz Teknik)
Doç. Dr. M. Nuri GÖMLEKSİZ (Fırat)
Doç. Dr. Mehtap YEŞİLORMAN (Fırat)
Doç. Dr. Meral ATICI (Çukurova)
Doç. Dr. Mukadder BOYDAK ÖZAN (Fırat)
Doç. Dr. Nadir İLHAN (Ahi Evran)
Doç. Dr. Nurcan TOKSOY (Erzincan)
Doç. Dr. Sinan ÇALIK (Fırat)
Doç. Dr. Taner TATAR (İnönü)
Doç. Dr. Yaşar KAYA (İnönü)
Doç. Dr. Yunus CEREN (Selçuk)
Doç. Dr. Yusuf GÜVEN (Mersin
Doç. Dr. Yüksel ARSLANTAŞ (Fırat)
Doç. Dr. Zafer ÇAKMAK (Fırat)
Doç. Dr. Zeki BOYRAZ (Fırat)
Doç. Dr. Zeynep HATUNOĞLU (Sütçü İmam)

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, TÜBİTAK – ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) tarafından dizinlenmektedir.

İÇİNDEKİLER / *CONTENT*

Coğrafya / *Geography*

M. Taner ŞENGÜN, Kemal KIRANŞAN: Çöl Tozlarının Türkiye'de Doğal ve Beşeri Ortam Üzerine Etkisi.

The Effects of Desert Dusts on Natural and Human Environment in Turkey…….. 1

Önder ÜSTÜNDAĞ, Engür Esen AKARSU: Kütle Hareketlerinden Kaynaklanan Problemlerin Bingöl Şehrinde Planlama Üzerine Etkileri.

Mass of the Problems Caused by Moving in the City of Bingöl on the Effects of Planing…….. 16

Dil ve Edebiyat / *Language and Literature*

Birol İPEK: Kırgızistan'da Bir Nevruz Geleneği: Sümölök.

A Nawruz Kyrgyzstan Tradition: Sümölök…… 34

Dilek TURAN YILMAZ: Karşılaştırmalı Edebiyat Çalışmaları ve Edebi Çeviri Mosebach, Handke ve Eray'da Buluşan Farklı Kültürler.

Comparatistic Studies and Literary Translation Meeting of Different Cultures by Mosebach, Handke and Eray ……..……..……. 45

Mehmet Halit ATLİ: Yabancı Dil Nasıl Edinilir?

How is a Foreign Language Acquired?……..…... 56

Nazmi ÖZEROL: Bâkî'nin Şiirlerinde İkilemelerin Sağladığı Ses ve Söz Düzeni.

The Vocal Order And Speech Order That Reduplications Provide In Bâkî's Poetry ….. 68

Eğitim Bilimleri / *Education Sciences*

Abdullah IŞIKLAR: Ergenlerde Yaşam Kalitesi ve Benlik Saygısı Düzeyinin Cinsiyet ve Obezite Değişkenleri Açısından İncelenmesi.

An Investigation of the Quality of Life and Self – esteem Levels in Adolescents with Regard to the Variables of Gender and Obesity..... 84

Feyzullah EZER: ABD Genelkurmay Başkanı General Mac Arthur'un Türkiye'yi Ziyareti ve Atatürk – Mac Arthur Görüşmesi.

Chief of General Staff Mac Arthur's Visit to Turkey and His Meeting with Atatürk..... 93

Hasan GÜNAL, Ramazan KAYA: Tarih Öğretmenlerinin Yapılandırmacı Yaklaşım Uygulamala-rı Hakkındaki Görüşleri (Erzurum Örneği)**.**

The Views of The History Teachears on Application of The Constructivist Approach (Sample of Erzurum)..... 100

Mehmet Nuri GÖMLEKSİZ, Ayşe Ülkü KAN: Sosyal Bilgiler Dersi Motivasyon Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması.

A Study of Validity and Reliability of an Motivation Scale on Social Studies Course..... 116

Mukadder BOYDAK ÖZAN, Hakan SAĞLAM, Mahmut KARACA: Yatılı İlköğretim Bölge Okullarında Pansiyon Yönetimde Karşılaşılan Sorunlar (Malatya – Diyarbakır İli Örneği).

Board Problems In Management In Regional Boarding Primary Schools...... 126

Necmi GÖKYER: Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Bazı Akademik Hizmetlere İlişkin Beklentileri.

Expectations Of Students At The Education Faculty, Firat University Regarding Some Academic Services..... 139

Pelin İSKENDER KILIÇ, Emine ALTUNAY ŞAM: 11. Sınıf Öğrencilerinin Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Dersine İlişkin Yanılgıları.

11th Class Students' Misconceptions About Atatürk Principles And Revolution History Course…… 155

Selahattin KAYMAKÇI: Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Kılavuz Kitaplarında Çalışma Yaprakları.
Worksheets in Social Studies Curriculum Guides..... 169

İktisadi ve İdari Bilimler / *Economics and Administrative Sciences*

Ayşe Gül HATİPOĞLU: Acentelerin Denkleştirme İsteminin Belirlenmesinde Gelirin Tespiti ve Muhasebeleştirme Sorunu: Çözüm Önerisi.
Income's Detection and Accounting Problem in Identifying The Agent's Equalization Claim: Solution Offering..... 177

Hakan ÖZDEMİR: Demokrat Parti (DP) ile Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'nin Karşılaştırmalı Tarihsel Analizi.
The Comparative Historical Analysis of Democratic Party (DP) and Justice and Development Party (AKP)..... 188

Hasan UZUN: Üretim Sürecinde İnformel İlişkiler (Teknoloji Üretim Merkezleri).
Informal Relations at Production Process (Technology Production Centers)..... 210

Oktay KOÇ, Abdullah KIRAY: Kamu Örgütlerinin Değişiminde Kurumsal Çevreyi Oyuna Sokmak: PTT Örneğinde Nitel Bir Araştırma.
Bringing Institutional Environment into Play in the Change of Public Organizations: A Qualitative Study in the Case of PTT..... 219

Özcan DEMİR, Yunus GÜLCÜ: Sanayi İşletmelerinde Kalite Maliyetleri ve Uygulamalarının İncelenmesi: Elazığ Organize Sanayi Bölgesinde Yapılan Bir Araştırma.
Investigation Of Quality Cost and Applications Of Industrial Enterprises: A Case Study In The Organized Industry Zone..... 238

Vural ÇAĞLIYAN, Aşır GENÇ, Tarık YILMAZ: A Study on University Stundents' Perception of Service Quality with SERVQUAL Measurement Model.
SERVQUAL Ölçüm Modeli İle Üniversite Öğrencilerinin Hizmet Kalitesi Algısı Üzerine Bir Araştırma..... 250

Zafer AYKANAT, Ali YILDIRIM: Etik Liderlik ve Örgütsel Adalet İlişkisi: Teorik ve Uygulamalı Bir Araştırma.
The Relatıonshıp Between Ethıcal Leadershıp And Organızatıonal Justıce: A Theoretıcal And Empırıcal Study..... 260

Resim / *Picture*

Ayşe YÜCE, Tuncay YÜCE: Resmin Hareket Serüveni.
Motion Odyssey Of Picture..... 275

Tarih / *History*

Emine PANCAR : Yunan Taarruzu Sonrası Muğla ve Çevresinde Yeni Kuvvetlerin Oluşturulması İçin Yürütülen Faaliyetler.
Activities to Form New Forces In The Southern Part Of Aydın After The Greek Attack..... 282

İsmet TÜRKMEN: Kalkınmada Öncelikli Yöreler Çerçevesinde Tunceli'ye Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1963-1981)**.**
Regional Planning Studies Tunceli province In Line To The Priority Development Inter-Provincial Relationship To Include A Review (1963-1981) 295

Sıtkı ULUERLER: Osmanlı – İran Siyasi İlişkilerinde İran Şehzadesi Abbas Mirza'nın Rolü (1800–1833)**.**
The Role of Iranian Prince Abbas Mirza in Ottoman – Iran Politic Relations (1800-1833) 308

Veli ÜNSAL : Doğu Anadolu'da (Malatya – Elazığ) Karaz Türü Yerleşmeler.
Karaz Type of Settlements in Eastern Anatolia (Malatya-Elazıg)..... 320

Makale Yazım Kuralları/ *Writing Instructions for Papers*..... 332

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Fırat University Journal of Social Science
Cilt: 22, Sayı: 2, Sayfa: 308-319, ELAZIĞ-2012

OSMANLI – İRAN SİYASİ İLİŞKİLERİNDE İRAN ŞEHZADESİ ABBAS MİRZA'NIN ROLÜ (1800–1833)

The Role of Iranian Prince Abbas Mirza in Ottoman – Iran Politic Relations (1800-1833)

Sıtkı ULUERLER*

ÖZET

Abbas Mirza İran'da kurulmuş olan Kaçar hanedanının ikinci hükümdarı olan Feth Ali Şah'ın oğludur. Daha çocuk denecek yaşta saltanat varisi ilan edilmiştir. Kendisi aynı zamanda vali olarak görev yaptığı Tebriz'de aktif bir siyaset izleyerek İran'ın iç ve dış politikalarını oluşturmada etkili bir fonksiyon üstlenmiştir. Bu dönemde İran'ın Osmanlı'ya karşı yaklaşımını belirleyen en önemli şahsiyet Abbas Mirza'dır. Onun veliaht şehzadeliğinden ölümüne kadar geçen yaklaşık 33 yıllık süre, çekişen iki güç olarak Osmanlı ve İran arasındaki ilişkilerin anlaşılmasında çok önemli bir yere sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, İran, Rusya, Abbas Mirza

ABSTRACT

Abbas Mirza was the son of Feth Ali Shah who was the second ruler Shah of Qajar Dynasty established in Iran. He was declared as the heir of sultanate in his very early ages. At the same time, he assumed an influential role in constituting domestic and foreign politics of Iran during his governorship in Tabriz. During this period Abbas Mirza was the main figure in determining Iran's politics against Ottoman Sultanate. The 33-year period comprising the time of Abbas Mirza, from his declaration as the heir to the throne to his death, is of crucial importance in terms of understanding the relationships between Ottoman and Iran as two rival powers.

Key Words: Ottoman, Iran, Russia, Abbas Mirza

GİRİŞ

1795 tarihinden itibaren İran'da hâkimiyeti elinde tutan Kaçar Hanedanı'nın ikinci hükümdarı Feth Ali Şah'ın oğlu olan Abbas Mirza, 1789 tarihinde Mazenderan'a bağlı Neva kasabasında doğmuştur. Abbas Mirza'nın annesi, yine soyca Kaçar Hanedanı'ndan olan Feth Ali Han Kaçar Develü'nün kızıdır.[1]

Feth Ali Şah, İran'da yönetimi ele geçirip tahta çıkmasından hemen sonra, daha on yaşında olan oğlu Abbas Mirza'yı *"nâibü's saltana"* unvanı ile veliaht tayin etmiş ve arkasından da Azerbaycan'a vali olarak atamıştır. Açıkçası Abbas Mirza daha çocuk denecek yaşta İran'da saltanat naipliğine geçmiş, babasının kendisine gösterdiği alakayla da zaman içerisinde devlet yönetiminde etkili bir konuma geleceğinin işaretini vermiştir.[2] Abbas Mirza'nın Tebriz'e vali olmasından sonra, İran'ın gerek Rusya'ya karşı yürüttüğü mücadelelerinde ve gerekse Osmanlı'ya karşı uygulamaya koyduğu politikalarında, genç şehzadenin derin tesirleri olmuştur. Bu süreçte Abbas Mirza'nın yürüttüğü faaliyetler ve bunların etkileri o boyutlara varmıştır ki, kendisi İran siyasetine yön veren en etkili sima haline gelmiştir. Abbas Mirza İran Devleti'nin sadece siyasî ve askerî meselelerinde belirleyici olma

* Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, s_uluerler@hotmail.com

[1] Clement Imbault-Huart, **"**Abbas Mirza**"** maddesi, *İslam Ansiklopedisi* (M.E.B, İA.), C. I, Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Eskişehir, 1997, s. 16.

[2] Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)-Heyet, "Abbas Mirza" maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (TDVİA), C.I, İstanbul, 1988, s. 27.

özelliğiyle de kalmamış, özellikle Rusya karşısında İran'ın aldığı mağlubiyetler sonrasında, yapılması gereken reformlar konusunda da öncülük görevini üstlenmiştir.[3] Bu bağlamda 1812 senesinde Tebriz'de matbaa kurdurarak, kitaplar basılmasını sağlamış, Avrupa'dan getirttiği uzmanlar vasıtasıyla askerî sistemi düzeltmeye çalışmıştır. Bu süreçte Abbas Mirza'nın yapmaya çalıştığı düzenlemeleri, Batı'yı örnek alarak yapılan yenilikler olarak nitelendirmek mümkündür. Özellikle kendisinin vali olarak bulunduğu Tebriz, pek çok yönden İran'ın yeni yüzünü oluşturmuştur.[4]

Yukarıda vermeye çalıştığımız bilgilerden de anlaşılacağı üzere, çocuk denecek yaşta saltanat naipliğine getirilen, önemli bir valilik ve askeri komutanlıkla görevlendirilen Abbas Mirza, ilk etapta yönetimi altındaki ordusunun Rus askeri karşısında mağlubiyet almasından sonra İran'da ciddi anlamda ve Avrupa tarzında reformlar yapılmasının gerekliliğine kanaat getirmiş bir kişiliktir. Hatta onun yapmaya çalıştığı yenilikleri, III. Selim'in Osmanlı'da yapmaya çalıştığı yeniliklere benzetmek de mümkündür. Genç şehzadenin bu noktada temel amacı, İran'ı başta askerî sistem olmak üzere pek çok konuda yenileştirmek ve bulunduğu bölgede güçlü bir devlet haline getirmektir.

Bizim bu çalışmamızda üzerinde durmak istediğimiz husus; Osmanlı-İran sınır bölgesine yakın Tebriz'de valilik yapan ve İran saltanatının veliahdı olarak önemli bir güç unsuru olan Abbas Mirza'nın, yaşamı sürecinde yürüttüğü politikaların Osmanlı Devleti'ne etkileri ve iki devlet arasındaki ilişkilerin sürdürülmesindeki rolüdür. Nitekim Abbas Mirza'nın veliaht tayin edilmesinden, 1833 senesinde ölümüne kadar geçen yaklaşık 33 yıllık süre içerisindeki faaliyetleri, özellikle de 1810'lu yıllardan sonra yoğunluğunu arttıran siyasi manevraları, iki ülke ilişkilerinde en belirleyici yönlerden birini oluşturmaktadır.

Bu zaman diliminde, Osmanlı-İran münasebetlerinde en çok ismi geçen ve etkinliğini belirgin bir şekilde hissettiren kişi, İran Şahı Feth Ali Şah'tan ziyade Abbas Mirza'dır. Özellikle bu döneme ilişkin Osmanlı arşiv vesikalarına bakıldığında da bu durum net bir şekilde anlaşılmaktadır.[5]

1- Abbas Mirza'nın Siyasi Bir Kişilik Olarak Ortaya Çıkışı

Abbas Mirza'nın faaliyetlerine baktığımızda, İran'ın stratejik yönden önemsediği ve kendi hâkimiyet alanının bir parçası olarak gördüğü Kafkasya'da, etkili bir güç olabilmek için genç şehzadeye büyük görevler düşmüştür. Abbas Mirza 1800 senesinde, emrindeki yirmi bin kişilik ordusu ile Hoy ve Revan taraflarına seferler yapmıştır.[6] Osmanlı yönetimi bu durumu yakından takip ederek, Kafkasya havalisinde yaşanacak sıkıntıların ve İran'la girişilecek bir mücadelenin gereksizliğini bildiğinden hemen diplomasiyi devreye sokmuş ve Abbas Mirza ile irtibata geçerek iki devlet arasında var olan antlaşmalar çerçevesinde hareket edilmesinin gerekliliğini vurgulamıştır. Bu gelişme, Osmanlı açısından Abbas Mirza'nın ilk kez muhatap alınmasının da başlangıcıdır. Osmanlı yönetimi, İran'ın Kafkasya'da başlattığı güce dayalı bu yeni sürecin başta mülteci sorunu olmak üzere devletin doğusunda bulunan ve çok hassas dengelere bağlı sınır boylarındaki düzeni bozacağını bildiğinden, diplomatik bir yol takip etmiş ve işi bu şekilde halletmeye çalışmıştır. Ancak Abbas Mirza'nın kendisini bu havalide güçlü görmesi ve Azerbaycan başta olmak üzere Revan'ı itaat altına alıp Gürcistan üzerine gitme düşüncesi, Osmanlı'yı tedirgin eden hususların başında gelmiştir.[7]

---

[3] Robert Grant Watson, *A History of Persia, (from the beginning of the nineteenth century to the year 1858, The Qajar Dynasty),* Smith Elder and. Co. Cornhill, London, 1866, s. 144-146.

[4] George Nathaniel Curzon, *Persia and The Persian Question,* Vol. I, Frank Cass & Co. Ltd., London, 1966, s. 39-42, 576-580; Stephanie Cronin, "Building a New Army: Military Reform in Qajar Iran" **,** inside of, *War and Peace in Qajar Percia, Implications Past And Present,* Edited by, Roxane Farmanfarmaian, First Published, New York, 2008, s. 53-54.

[5] Gerek Osmanlı-İran ilişkileri ve gerekse Abbas Mirza'nın faaliyetlerine yönelik o dönemle ilgili başta Hatt-ı Hümayun katalogları olmak üzere Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde pek çok belge bulunmaktadır.

[6] R. G. Watson, *a.g.e.,* s. 148-149.

[7] Başbakanlık Osmanlı Arşivi *(BOA),* Hatt-ı Hümayun *(H.H.), Dosya No:(D. No:)* 160, *Gömlek No: (G. No:)* 6679.

Abbas Mirza'nın Kafkasya'da yürüttüğü politikalar sadece Osmanlı'yı tedirgin etmekle de kalmamış, aynı zamanda Rusya'yı da ziyadesiyle rahatsız etmiştir. Rusya'nın Gürcistan toprakları başta olmak üzere Kafkasya havalisinde en güçlü devlet benim anlayışını kabul ettirtmek için harekete geçmesi ve buraya asker sevk etmesi, bahsi geçen bölge için yeni bir sürecin başlangıcı olmuştur. Böylece Rusya ile İran arasında çatışmalar başlamış ve 1804 senesinde Rus askeri gücü üstünlüğünü göstererek Tiflis üzerine doğru harekete geçmiştir.[8] Rus ilerleyişi kısa zamanda Gence ve Erivan'ı içine alacak şekilde genişlemiş, hatta Tebriz bile Rus işgali tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Abbas Mirza'nın Rus ilerleyişi karşısında bir şey yapamaz hale gelmesi İran'ı oldukça rahatsız etmiştir. İran Şahı Feth Ali Şah, yaşanan sıkıntılar sonrasında hemen harekete geçip Osmanlı ile yakınlaşmaya çalışmıştır. Çünkü mevcut Rus ilerleyişinin etkisi İran'ı oldukça tedirgin edecek bir vaziyet almıştır. Ancak Osmanlı yönetimiyle de İran'ın hemen bir ittifak kurmasının imkânsızlığı ve bu teşebbüsün neticesiz kalması, sıkıntının başka bir yönünü oluşturmuştur. Aslında yaşanan bu durum Kafkasya'daki güç dengelerinin ne kadar değişken olduğunu gösteren bir gelişmedir. Nitekim az sayıdaki Rus askerinin kısa zaman içerisinde bu havalide üstünlük sağlaması karşısında, İran'ın mağlubiyeti ve Osmanlı'nın sessiz kalması, bu iki devletin Kafkasya siyasetinde zayıflığını göstermiştir.[9]

Abbas Mirza'nın gençliği ve tecrübesizliğinin yanında, kendine olan aşırı güveninin bir yansıması olarak, iddialı bir Kafkasya seferine kalkışmasının sonucunda Rusya karşısında ağır bir hezimete uğraması, sadece İran açısından değil hem Osmanlı hem de Kafkasya'daki Müslüman kesimler açısından olumsuz bir sürecin başlamasına da sebep olmuştur. Rusya'nın buralarda açık bir üstünlük sağlaması, İngiltere ve Fransa gibi Batılı devletleri de rahatsız etmiş ve bahsi geçen bu büyük güçler Kafkasya'daki gelişmeler ile yakından ilgilenmeye başlamışlardır.[10]

Rusya karşısında aldığı mağlubiyetin korku ve endişesini yaşayan Abbas Mirza, başta askeri sistem olmak üzere devletin aksayan ve rekabet edemeyecek duruma gelmiş kurumlarını düzene sokmak için reformlar yapılmasının gerekliliğini anlamıştır. Bu bağlamda da model olarak gördüğü Avrupalı devletler tarzında yenilikler yapmak amacıyla belli başlı Batılı güçlerle irtibata geçmiştir. Bu süreçte İran, -Osmanlı'dakine benzer bir şekilde- bir yandan İngiltere ve Fransa'ya öğrenciler göndererek buradaki gelişmeleri yakından takip etmeye çalışırken, bir yandan da özellikle Fransa'dan getirtilen uzmanlar aracılığıyla ülke içindeki ıslahat çalışmalarına hız vermiştir.[11] İran'ın Avrupa'ya olan ilgisini yakından gören Fransa İmparatoru Napolyon Bonapart ise, gelişmeleri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya karar vermiştir. Fransa, İran'ı İngiltere ve Rusya'ya karşı kullanılacak iyi bir koz olarak gördüğünden dolayı, kendi siyasi emellerini gerçekleştirmek için harekete geçmiştir.[12] Kısacası XIX. asrın başlarından itibaren gerek Osmanlı gerekse İran'daki gelişmeler ve bu coğrafyadaki hadiselerde, Avrupalı büyük güçler etkili bir şekilde müdahil olmaya başlamışlardır.

2- Osmanlı – İran İttifak Girişimleri ve Sonuçları

Bu meyanda Fransa ve İngiltere'nin kendi menfaatleri doğrultusunda Rusya'ya karşı Osmanlı ve İran'ı etki alanına alıp yönlendirmeye çalışması, dikkat çekici hususları oluşturmaktadır. Bu süre zarfında ikili ittifak görüşmelerinin yürütülmesi ve İran adına bu görüşme trafiğinde Abbas Mirza'nın aktif bir rol oynaması, devletin dış politikasını belirlemede etkili bir sima olduğunu göstermektedir. Nitekim 1809 senesinde Osmanlı-İngiliz ittifak antlaşmasının yapılmasından sonra harekete geçen

[8] *BOA., H.H., D. No:* 161, *G. No:* 6713; R. G. Watson, *a.g.e.,* s. 150-153.
[9] *BOA., H.H., D. No:* 161, *G. No:* 6704/C; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet,* C. VIII, Matba'a-i Osmanî, Dersa'âdet, 1309, s. 20-21.
[10] S. Cronin, *a.g.e.,* s. 52-54.
[11] C. Huart, *a.g.md.,* s. 16.
[12] Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.,* C. VIII, s. 51.

Abbas Mirza, bu ittifakın mahiyetini öğrenmek için çok çaba sarf etmiştir. Hatta o tarihlerde Rusya karşısında müşkül durumdan kurtulmaya çalışan Abbas Mirza'nın, Osmanlı'ya gönderdiği mektuplarda dostane bir üslup kullanarak, iki devlet arasında iyi ilişkilerin kurulup devam ettirilmesi ve Rusya'ya karşı ortak bir hareket noktasının kurulmasının ne kadar gerekli olduğunu vurgulaması, dikkat çeken yönleri oluşturmaktadır.[13] Bu hususta Ahmed Cevdet Paşa'nın Tarihi'nde Abbas Mirza'ya yönelik dile getirdiği şu tespitler dikkate değerdir: *"...bu esnada İran Şahı dahi Rusyalu ile harb üzere bulunub oğlu ve veliahdı olan meşhur Abbas Mirza İran ordusuna serdar-ı Ekrem olarak bizzat Rusya hududunda bulunmağla cihet-i câmia-ı diyanet iktizasınca iki devlet-i islamiyyenin birlikde düşman-ı müşterek üzerine hareketi…"*[14] Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Abbas Mirza, Osmanlı'ya ittifak hususuyla ilgili müracaat ettiğinde iki İslam devletinin ortak düşmanı olan Rusya'ya karşı birlikte hareket etmesi gerektiğini vurgulaması dikkat çekici yönlerden biridir.

İran'ın Rusya karşısında yaşadığı bu sıkıntılı süreçte, Abbas Mirza'nın Osmanlı'ya yönelik kullandığı dostane dilin ve ittifak teklifinin Osmanlı devlet kademesi üzerindeki tesirlerine baktığımızda, teklifin olumlu bir karşılık bulmadığı anlaşılmaktadır. Zira Osmanlı yönetimi İran'ın izlediği siyasetteki tutarsızlıklar ve Abbas Mirza'nın o zamana kadar güven verici bir dış politika takip etmemesi dolayısıyla, iki devlet arasında yürütülecek ilişkilerde ihtiyatlı olunması gerektiği düşüncesini hep muhafaza etmiş, mesafeli durmayı daha doğru bulmuş ve buna dayalı bir strateji izlemiştir. Abbas Mirza'nın bu dostluk mesajlarına yönelik olarak da Osmanlı yönetimi, sınır boylarında bulunan İran yöneticileriyle iyi ilişkiler yürütülmesi ve herhangi bir çatışmaya mahal vermeyecek politikalar izlenmesi konusunda Çıldır, Kars, Van ve Bayezid'deki vali ve muhafızları uyararak dikkatlerini çekmiştir.[15]

Ancak Osmanlı'nın o sırada Rusya ile yaşadığı savaş (1809-1812) ve içine düştüğü zor durum, Rusya'nın Osmanlı'ya karşı İran'ı yanına çekme düşüncesiyle Abbas Mirza'ya teklif götürmesi, hatta Osmanlı topraklarının bölüşülmesi noktasında Bağdat ve Erzurum'un İran'a bırakılacağı söylentileri, çekişme ve siyasi entrikaların hangi boyutlara geldiğinin anlaşılması açısından önemli bir örnektir.[16] Rusya'nın bu ilginç teklifine karşın; Rusya'ya olan çekinceleri ve güvensizliği sebebiyle mesafeli durup kabul etmeyen Abbas Mirza'nın bu tavrına karşılık, yine güvensizlik temeline dayalı Osmanlı-İran ilişkileri bağlamında iki Müslüman devletin Rusya'ya karşı ittifak kuramamış olması meselenin bir başka dikkate değer yönünü oluşturmaktadır.

Osmanlı ve İran'ın ittifak noktasında ortak bir zeminde buluşamamasının temel sebeplerinden biri ise, Osmanlı hâkimiyetindeki Irak topraklarına yönelik İran'ın sürekli müdahaleci tavrı ve bu havalide yaşanan isyan hadiselerine el altından destek vermesidir. Bu bağlamda, öteden beri İran ile Osmanlı arasındaki çekişmelerin en önemli merkezlerinden biri olan ve konum itibariyle Irak'ın kuzeyinde, bugünkü Süleymaniye kenti yakınlarında bulunan Osmanlı'ya bağlı Baban Sancağı'nda yaşanan yerel yöneticilerin isyanlarıyla, Bağdat yönetimini elinde tutan Kölemen valiler sorunu, Osmanlı-İran ilişkilerinde 1810 yılında yeni gerginliklerin yaşanmasına sebep olmuştur.[17] Nitekim Osmanlı-İran ilişkilerinin tarihi seyri ele alındığında, iki devlet arasındaki sürtüşme konularının temelinde, bahsi geçen bu iki mevkinin çok önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Yaşanan huzursuzlukların bir krize sebep olacağını bilen Osmanlı yönetimi, o sıralar Rusya ile yaşadığı savaşı da göz önünde bulundurarak bahsi geçen yerler dolayısıyla İran'la mücadeleye tutuşmayı uygun görmemiş ve bu noktada iki devlet arasında bir ittifak kurulmasını daha doğru

[13] *BOA., H.H., D. No:* 1315, *G. No:* 51274.
[14] Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.,* C. IX, s. 147.
[15] Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.,* C. IX, s. 147.
[16] Mehmet Saray, *Türk-İran İlişkileri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., Ankara, 1999, s. 77; Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.,* C. IX, s. 147-148.
[17] Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi, Resimli-Haritalı,* C. V, TTK. Yay., Ankara, 2011, s. 2865-2866.

bulmuştur. Bunu gerçekleştirmek üzere de 1810 yılında özel yetkili elçi sıfatıyla Yasincizâde Abdulvehhâb Efendi'yi İran'a göndermiştir. Bu özel elçinin görev alanı ise, başta Abbas Mirza olmak üzere İran'ın üst düzey yöneticileri ile görüşmeler yürütmek ve iki devlet arasında uzun zamandan beri devam edegelen kronik sorunların çözümü noktasında çaba sarf etmek şeklinde belirlenmiştir. Ancak tüm bu iyi niyetli girişimlere rağmen istenilen sonuç elde edilememiş ve iki taraf arasında kalıcı bir barış/ittifak bir türlü kurulamamıştır.[18]

Bu arada 1811 senesinde Baban Sancağı Mutasarrıflığını yürüten Abdurrahman Paşa'nın isyanı ve bu isyanı Abbas Mirza'nın İran'ın çıkarları doğrultusunda Osmanlı'ya karşı kullanmaya çalışması, iki taraf arasında ortak bir ittifak kurulmasının ne kadar imkânsız olduğunu gösteren bir gelişme olmuştur. Bu isyan sırasında Abbas Mirza'nın ikili bir tavır takındığı da net bir şekilde anlaşılmaktadır. Nitekim kimi zaman Osmanlı'ya gönderdiği mektuplarda önceden de yaptığı gibi dostane bir dil kullanıp, isyana karşı Osmanlı ile birlikte hareket etmek istediğini belirtirken, akabinde sınır boylarında görev yapan Osmanlı yöneticilerinden şikâyet edip tehditlerde bulunarak ortamı gerginleştirmesi, Abbas Mirza'nın takip ettiği tutarsız politikaların bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.[19]

Abbas Mirza'nın bu noktada takip ettiği siyasetin çerçevesini ise şu temel dinamikler oluşturmaktaydı. Bir yandan olası Rus baskısı ve saldırısına karşı Osmanlı'nın yardımına ihtiyaç duyduğu için dikkatli bir dil kullanarak, dostane uyarılarda bulunup destek istemek, diğer yandan da İran için öteden beri önemli stratejik noktalar olan ve her zaman için kendi nüfuz alanı içinde gördüğü Bağdat ve Süleymaniye havalisinden elini çekmeyerek, özellikle de Baban Sancağında Osmanlı'ya karşı başlatılan isyanları ve isyancı mutasarrıfları el altından desteklemekti. Abbas Mirza'nın izlediği bu politika, diplomaside ikiyüzlü siyasetin bariz bir örneğini teşkil etmekteydi.

Nitekim yukarıda bahsettiğimiz ve 1811 senesinde vuku bulan Baban Sancağı Mutasarrıfı Abdurrahman Paşa'nın isyanında Abbas Mirza, yine ikili bir tutum izlemiş ve bu isyan hadisesine kendisi birebir müdahil olmamış, meseleye diğer şehzade, ağabeyi Muhammed Ali Mirza'nın dâhil olması dolayısıyla kendisini geri planda tutmuştur. Osmanlı yönetimi ise, Abbas Mirza'nın bu isyan hadisesi sırasında sessiz kalmasını onun sinsi bir siyaseti olarak algılamıştır. Nitekim o sıralar İran içinde şehzadeler arasında saltanat kavgasının belirtileri kendini göstermeye başlamıştı. Zira Abbas Mirza, İran Şahı Feth Ali Şah'ın yaşça en büyük oğlu değildi. Buna rağmen kendisinin veliaht ilan edilmiş olması, büyük şehzade ve aynı zamanda Kirmanşah Valisi olan ağabeyi Muhammed Ali Mirza'yı rahatsız etmişti. Zaman içinde de büyük şehzade bu durum karşısında duyduğu memnuniyetsizliği göstermişti. Nitekim yaşanan Baban Sancağı isyanı meselesi ve Muhammed Ali Mirza'nın bu meseleyi gündeme getirip, Bağdat üzerine yaklaşık elli bin kişilik ordusu ile yürümesi, bir şekilde babası Feth Ali Şah ile kardeşi Abbas Mirza'ya duyduğu tepkinin bir sonucuydu. Osmanlı yönetimi, İran'da meydana gelen gelişmeleri bu merkezde değerlendirmiş ve Muhammed Ali Mirza'nın hareketini İran'ın iç işlerinden kaynaklanan bir saltanat çekişmesi olarak görmüştür.[20]

Bu durum İran iç siyasetindeki kırılgan yapının ve üstü kapalı şekilde de olsa şehzadeler arasındaki çekişmenin var olduğunun bir kanıtı niteliğindedir. Ancak bu noktada kendisine hâkim olmayı bilen ve ağabeyi ile hiç bir zaman açıktan bir mücadeleye girişmeyi uygun bulmayan Abbas Mirza, bu siyasetini de iyi bir şekilde yürütmüştür. Nitekim Muhammed Ali Mirza'nın başına buyruk hareketlerinde onu dizginleme hususunda adres olarak babası Feth Ali Şah'ı göstermiş, kendisi ise geri planda durmuştur. İşte veliaht şehzadenin bu tutumu, Osmanlı açısından güven verici olmayan bir kimse olarak görülmesine sebep olmuştur. Bu hususlara dikkat çeken Ahmed Cevdet Paşa, Abbas

[18] *BOA., H.H., D. No:* 161, *G. No:* 6718-A; Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.,* C. IX, s. 219-221.
[19] *BOA., Cevdet Hariciye, Belge No:* 2917.
[20] *BOA., H.H., D. No:* 1314, *G. No:* 51235; Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.,* C. IX, s. 221-223.

Mirza'nın İran'daki gücünün ne boyutta olduğunu vurgulamak için *"İran şahının veliahdı olan Abbas Mirza ki Devlet-i İraniyyenin idare-i mülkiyye ve askeriyyesi ona müfevvez idi…"* ifadelerini dile getirmiştir.[21] Bu tespitten de anlaşılacağı gibi Abbas Mirza, hem yönetim bakımından hem de askerî idarenin kontrolü noktasında İran'ın en etkili gücü haline gelmiştir.

Yukarıda da değindiğimiz üzere, İran ile Rusya arasında yaşanan savaşta İran ordusunun sevk ve idaresini elinde bulunduran Abbas Mirza'nın Rusya karşısında mağlubiyet alması sıkıntıyı arttırmış, sonrasında da Osmanlı'ya ittifak talebinde bulunmuştu. Kendisinin, iki devletin Müslümanlık nokta-i nazarına vurgu yapıp birlikte hareket edilmesi halinde Rusya tehlikesinin bertaraf edileceğini belirten mektuplar göndermesi ve Osmanlı'ya ittifak talebinde bulunması, bir netice vermemişti. Bu arada Osmanlı'nın sınır boylarındaki yerel yöneticilerin çıkardığı huzursuzluklar bu ittifak düşüncesinin gerçekleşememesinin bir başka yönünü oluşturmuştu. Nitekim Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan Bükreş Antlaşması (1812) sebebiyle İran'da Osmanlı'ya karşı ciddi bir öfkenin olduğu da malumdu.[22]

Hâlbuki Osmanlı Devleti 1811 senesinde Abdulvehhâb Efendi'yi, Rusya'ya karşı İran'la ittifak kurma niyetiyle elçilikle İran'a göndermiş, ortak düşman olan Rusya'ya karşı birlikte hareket edilmesini teklif etmişti. Ancak bu teklif boşa çıkmış ve istenilen ittifak bir türlü yapılamamıştı. Bunun temel sebebi ise, Osmanlı yönetiminin defalarca İran'a bildirdiği ve kendi sınırları içerisinde bulunan Bağdat, Baban, Musul ve Şehrizor taraflarıyla ilgili İran'ın müdahaleci tutumundan uzak durması talebi, hiç bir zaman için İran tarafından olumlu karşılık bulmamış, bunun ötesinde İran her fırsatta bahsi geçen bu Osmanlı topraklarıyla ilgili tasarruflarından da vazgeçmemişti. İran'ın bir nevi devlet politikası haline gelen bu anlayış, Abbas Mirza'nın veliahtlığı süresince de devam edip gitmiştir.[23] Bundan dolayı da Osmanlı yönetim katında Abbas Mirza'ya yönelik *"güvenilmez"* anlayışı yerleşmiştir.

Hatta Tebriz'de Abbas Mirza ile Osmanlı özel elçisi Abdulvehhâb Efendi arasında yürütülen görüşmelerde yaşanan bir olay, örnek olması açısından çok önemlidir. Ahmet Cevdet Paşa'nın Tarihi'nde geçtiği üzere, İranlılar Van sınırını zorla geçip Osmanlı vatandaşı olan pek çok Ermeni'yi esir almışlardı. Osmanlı elçisinin bu esirlerin geri verilmesi hususunda Abbas Mirza'dan talepte bulunduğunda, İran Şehzadesi yüklü miktarda bir para almadan bu esirleri serbest bırakmayacağını bildirmiş ve ancak bu bedeli aldıktan sonra esirleri serbest bırakmıştır. Osmanlı yönetimi İran'ın bu uygunsuz davranışını yüzlerine vurmadığı gibi meselenin üzerine de fazla gitmemiştir[24]. Yaşanan bu hadise bile, iki taraf ilişkilerinde güvensizliğin hangi boyutlarda olduğunu göstermektedir.

3- Abbas Mirza'nın İran İdari -Askeri Yapısındaki Yeri ve Son Osmanlı-İran Harbi

İran siyasetine yön veren Abbas Mirza'nın Rusya karşısında giriştiği mücadelelerden aldığı mağlubiyetler ve Osmanlı ile ortak bir ittifak zemini oluşturamaması, Rusya'nın Kafkasya mıntıkasında gittikçe güçlenmesine sebep olmuştur. Rusya'nın, Osmanlı ile imzaladığı Bükreş Antlaşması (1812) ile sonrasında İran'la imzaladığı Gülistan Antlaşması (1813) onu bölgenin en güçlü devleti haline getirmiş, bu durum ise en çok İngiltere'yi tedirgin etmiştir. Çünkü Rusya gibi bir gücün bahsi geçen yerlere hâkim olmasından sonra, hedefine Asya'nın güney taraflarını -özellikle de İngiltere elindeki sömürge topraklarını- alacağı düşüncesi, İngiltere'yi kaygılandıran hususların başında gelmiştir. Hatta İngiltere, İran'ın Rusya karşısında daha fazla hırpalanmasını engellemek ve Gülistan Antlaşması'nın bir an önce imzalanmasını sağlamak için Abbas Mirza üzerinde baskı bile

[21] Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.,* C. IX, s. 220.
[22] M. Sertoğlu, *a.g.e.,* C. V, s. 2866.
[23] Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.,* C. X, s. 31-32.
[24] Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.,* C. X, s. 32.

kurmuştur.[25] Çünkü antlaşmanın imzalanmaması veya gecikmesi demek, Rusya'nın daha da ilerlemesi ve elde ettiği stratejik yerlerin sayısını arttırması demekti. Bu ise İngiltere'nin arzu edeceği bir durum değildi.

Rusya, Gülistan Antlaşması ile Kafkasya'da işgal etmiş olduğu toprakları elinde tutmuş buna ek olarak; Karabağ, Gence, Şirvan, Derbend ve Bakü gibi merkezlerin kontrolünü de ele geçirmiştir. Bu antlaşma, uzun zamandan beri devam eden Rus-İran savaşını sonlandırdığı gibi İran'ın kaybettiği yerlerin stratejik önemi, kendisi ve Osmanlı açısından büyük sıkıntıların doğmasına sebep olmuştur.[26]

Yaşanan bu gelişmeler ışığında İran'ın durumuna ve yönetim yapısına baktığımızda, başta bulunan Feth Ali Şah'ın çok geri planda kaldığı Abbas Mirza'nın ise en etkili şahsiyeti olduğu anlaşılmaktadır. Zira yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, gerek Osmanlı ile yürütülen ilişkilerde ve gerekse Rusya ile yapılan mücadelelerde hep Abbas Mirza ismi ön plana çıkmaktaydı. Aslında o zamanki İran'ın idari yapılanmasına bakıldığında Feth Ali Şah'ın merkeziyetçilik noktasında etkili bir güç olmadığı ve eyalet yönetimlerinde başıboşlukların olduğu da anlaşılmaktadır. Nitekim Kirmanşah Valisi olan büyük Şehzade Muhammed Ali Mirza'nın kural tanımaz tavırları buna güzel bir örnektir. Muhammed Ali Mirza'nın kardeşi Abbas Mirza ile saltanat noktasında bir çatışma yaşadığı ve Feth Ali Şah'ın bu duruma seyirci kaldığı da bir hakikatti.[27]

Bu yönüyle düşünüldüğünde Osmanlı-İran ilişkilerinde Osmanlı'ya karşı İran politikasında tek elden yürütülen bir siyaset de yoktu. Bir yandan en önemli aktör olan Abbas Mirza'nın Tebriz merkezli tasarrufları ve hareket planları ile Kirmanşah merkezli Muhammed Ali Mirza'nın faaliyetleri söz konusuydu. Feth Ali Şah ise Tahran'da oturan ve geri planda kalmış bir yönetici görüntüsündeydi.

İşte bu süreçte Abbas Mirza'nın Osmanlı'nın doğu sınır boylarındaki olumsuz tavırları ve Osmanlı'yı taciz edici hareketleri, rahatsızlık oluşturan durumların başında gelmekteydi. Yine bu dönemde Çıldır, Bayezid, Kars ve Erzurum taraflarındaki Osmanlı yöneticilerinin ortamı gerginleştirici tutumlarıyla, sınır boylarındaki aşiretlerin çıkardığı meseleler, iki taraf arasındaki huzursuzlukları tetikleyen belli başlı hususları oluşturmaktaydı.[28]

Osmanlı-İran sınır boylarında bulunan ve yaylak-kışlak gidiş gelişleri esnasında iki taraf için de sıkıntılar doğmasına sebep olan Sebki ve Haydaranlı aşiretlerinin çıkardığı sorunlar, 1820 senesinde iki devlet arasındaki ilişkilerin iyice gerginleşmesine sebep olmuştur.[29] Bu aşiretlerin Osmanlı tebaasına ait insanların mallarını çalması ve Osmanlı yönetiminin bunların tazmini için Abbas Mirza'ya müracaat etmesi, iki taraf ilişkilerini iyice germiştir. Osmanlı yönetimi sınır boylarında yaşanan bu sıkıntılı süreçte, doğuda görev yapan valileri uyararak gelişmeleri yakından takip etmiş ve olası bir Osmanlı-İran çatışmasının yaşanmasına mahal vermemeye çalışmıştır. Ancak yaşanan olumsuzluklar ve gerginliklerin had safhaya çıkması, Osmanlı ve İran tarafında harp hazırlıklarının yapılmasına da sebep olmuştur.[30]

Tarih kitaplarına son Osmanlı-İran Savaşı (1821-1823) olarak geçen bu savaşın sebeplerine bakıldığında, iki taraf arasında öteden beri devam edegelen gerginliklerin bir sonucu olarak nitelendirmek mümkündür. Ancak Abbas Mirza'nın bu süreçte sürekli tansiyonu yükseltici faaliyetlerde bulunması ve çatışma konularını arttırıcı bir pozisyon izlemesi, savaşın ana sebeplerinden birini oluşturmuştur. Zira Abbas Mirza'nın tacizleri o boyutlara varmıştır ki, Erzurum Valisi Hüsrev Paşa, bu durumu Osmanlı yönetimine bildirip işin ciddiyeti noktasında uyarılarda bulunmuştur. Sonuç

[25] Percy Molesworth Sykes, *A History of Persia,* Vol. II, Macmillan and. Co.,Limited, London, 1915, s. 410-411.
[26] P. M. Sykes, *a.g.e.,* s. 414.
[27] P. M. Sykes, *a.g.e.,* s. 412-417.
[28] Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi,* C. II, (Haz. Ziya Yılmazer), Çamlıca Yay., İstanbul, 2008, s. 945-947.
[29] Şânî-zâde, *a.g.e.,* C. II, s. 1002.
[30] *BOA., H.H., D. No:* 4, *G. No:* 105.

itibariyle Eylül 1821 tarihinde İran tarafından Osmanlı'ya karşı açılan savaşta Abbas Mirza, İran ordusunun başında sevk ve idareyi üstlenen kişi olmuştur. Savaşın birinci safhasında Abbas Mirza, Doğu Anadolu Bölgesi'nde Osmanlı'ya karşı üstünlük sağlamış ve Osmanlı askeri İran ordusu karşısında bir şey yapamaz duruma gelmiştir. Savaşın ikinci safhası olan ve 1822 senesi bahar aylarında başlayan İran saldırılarında da üstünlük yine İran tarafında olmuş, Abbas Mirza komutasındaki İran ordusu, Çerhacı Celâleddin Paşa komutasındaki Osmanlı askerini yenilgiye uğratmıştır. İşte tam bu sırada İran ordusu içinde baş gösteren kolera salgını pek çok İran askerinin ölmesine sebep olmuş ve bozulan İran ordusu geri çekilmek zorunda kalmıştır. Hatta bu salgın sırasında hastalanan büyük şehzade Muhammed Ali Mirza da vefat etmiştir. Bu vaziyet karşısında birden bire geri çekilmek mecburiyetinde kalan ve zor duruma düşen İran tarafı, Osmanlı'ya müracaat ederek barış teklifinde bulunmuştur. Yapılan müzakereler sonrasında da 28 Temmuz 1823 tarihinde Erzurum Antlaşması imzalanmıştır.[31]

4- Son Osmanlı-İran Savaşı Sonrası Abbas Mirza'nın Faaliyetleri

Antlaşma sonrasında Osmanlı ile İran arasında ilişkilerin düzeltilmesi, en azından uzun zamana dayalı olan ve müzminleşmiş sorunların çözümü noktasında bazı görüşmeler yapılmıştır. Ancak iki taraf arasında en önemli sorun olan Baban Sancağı'nın iç işlerine müdahale hususunda, Abbas Mirza yine rahat durmamış ve ağabeyi Muhammed Ali Mirza sonrasında bu meseleyi Osmanlı'ya karşı kullanmaktan ve Irak'ın kuzey taraflarını İran'ın bir nevi arka bahçesi olarak görmekten vazgeçmemiştir. Osmanlı yönetimi ise, iki taraf arasında en azından sorunsuz bir sürecin yürütülmesi için büyük çaba sarf etmiş ve bu amaçla da Tezkireci Esad Efendi'yi İran'a -özellikle de Abbas Mirza'ya- özel bir elçi olarak gönderip sorunları çözmeye çalışmıştır. Abbas Mirza ise, Osmanlı ile yapılan savaşta Osmanlı'nın güçsüzlüğünü fark etmiş ve bunu öteden beri İran için önemli olan Irak topraklarını elde etmek için kullanmaya çalışmıştır. Bu süreçte yürütülen müzakerelerde Abbas Mirza'nın olumlu bir tavır takınmamasının ana sebebi de budur.[32]

Nitekim 1825 yılında Osmanlı'nın İran sınırında bulunan valilerinin gönderdiği raporlarda; Abbas Mirza'nın rahat durmadığı, sürekli sınır tecavüzlerinde bulunduğu ve ortamı gerginleştirmeye çalıştığı vurgulanmıştır. Hatta Abbas Mirza cüretini o boyutlara vardırmıştır ki, Bayezid Sancağına bağlı Karabulak tarafına avlanmak için gelmek istediğini ve yanında da yaklaşık üç bin kişilik bir yakın koruma ordusunu bulunduracağını Osmanlı'ya bildirmesi, ilginç bir örnek oluşturmaktadır.[33]

Abbas Mirza'nın Tebriz merkezli yürüttüğü faaliyetleri bu dönemde sadece Osmanlı ile de sınırlı kalmamış, bir yandan da Rusya'ya karşı bazı askerî hazırlıklara girişmeye başlamıştır. Hâlbuki kendi veliahtlığının ilk dönemlerinde Rusya'ya karşı aldığı mağlubiyet ve İran'ın stratejik toprak kayıpları, Rusya'yı başta Kafkasya olmak üzere bölgenin en güçlü devleti haline getirmiştir. Buna rağmen Abbas Mirza, bir şekilde Rusya'ya kaptırılan İran topraklarını geri almak ve Kafkasya'da İran'ın eski gücünü tesis etmek için askerî hazırlıklara girişmiştir. Bu gelişme Osmanlı açısından son derece tedirgin edici bulunmuştur. Çünkü olası bir Rus-İran savaşının Osmanlı'ya etkilerinin çok olumsuz olacağı tahmin edilmiştir. Hatta o zamanki Erzurum Valisi Galib Paşa'nın çok yerinde tespit ettiği üzere, Rusya'nın esas niyeti Karadeniz'in doğusunu (Sohum, Anapa, Gürcistan, Çerkezistan) bütünüyle ele geçirmekti. Olası bir savaşın Rusya'nın bu niyetini gerçekleştirmeye imkân vereceği de bir hakikatti.[34]

---

[31] Geniş bilgi için bkz. Sıtkı Uluerler, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1774-1848),* Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ, 2009, s. 292-309.
[32] Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.,* C. XII, s. 133.
[33] *BOA., H. H., D. No*: - *G. No:* 44965.
[34] Ahmed Lûtfî Efendi, *Vak'anüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi,* C. I, (Yeni yazıya aktaran Ahmed Hazerfen vd.) YKY., İstanbul, 1999, s. 86.

Niyetinden vazgeçmeyen Abbas Mirza'nın faaliyetleri İran ile Rusya'yı tekrar karşı karşıya getirmiştir. 1827 senesinde başlayan çarpışmalarda otuz bin kişilik ordusu ile Abbas Mirza, bazı yerlerde kısmi başarılar elde etmişse de bir müddet sonra Rusya karşısında çok ağır bir mağlubiyet almış ve İran için hayati öneme sahip olan Revan'ı kaybetmiştir.[35] Yaşanan Rus-İran savaşı süresince Rusya çok ince bir taktik izlemiştir. Rusya, muhtemel bir Osmanlı-İran ittifakının kurulmasını engellemek için Osmanlı'yı alttan alıcı bir tavır takınmış ve hiç bir Osmanlı toprağına yönelik saldırıda bulunmamıştır.[36] 1827 senesi sonlarında Rus-İran savaşının son safhasında Rus üstünlüğü açıkça kendini hissettirmiş, hatta bir ara Abbas Mirza'nın bulunduğu Tebriz bile Rus tehdidi altına girmiştir. Durumun ciddiyetini anlayan Abbas Mirza Rusya'ya barış teklifinde bulunmuştur.[37] 1828 senesinde imzalanan Türkmençay Antlaşması'yla çok ağır şartları İran tarafı kabul etmek zorunda kalmıştır. İran Şahı Feth Ali Şah, alınan bu mağlubiyetten ve kaybedilen topraklardan -özellikle de Kafkasya ve Hazar Denizi kıyılarında İran hâkimiyetinin son bulmasından- dolayı büyük bir üzüntü duymuş, yaşananların sorumlusu olarak oğlu Abbas Mirza'yı görmüştür.[38]

Rusya, İran karşısında kazandığı bu kesin zaferden sonra yönünü hemen Osmanlı'ya dönmüş ve 1828-1829 yıllarında yaşanan Osmanlı-Rus savaşıyla da Osmanlı'ya ağır bir darbe vurmuştur. Osmanlı'nın bu sıkıntılı döneminde Abbas Mirza, gönderdiği bir elçisi vasıtasıyla Osmanlıya iki teklifte bulunmuştur. Bunlardan birincisi, Rusya'ya karşı ittifak kurup birlikte hareket etmek; ikincisi ise, Osmanlı'nın Rusya ile imzalayacağı bir antlaşmada arabulucu rolünü üstlenmek. Ancak onun bu teklifleri Osmanlı yönetimi tarafından ciddiye bile alınmamıştır. Zira Osmanlı Devleti, İran'ın, bilhassa da Abbas Mirza'nın yürüttüğü politikaların iki sınırdaş devlet ilişkilerine uymadığını ve İran'ın her fırsatta Osmanlı aleyhine faaliyetlerde bulunduğu gerçeğini bildiğinden, yapılan teklifleri samimiyetsiz olarak görmüştür. Hatta bu hususa ilişkin bir arşiv belgesinde geçen; "*...şehzade-i muma-ileyhin Rusyalu ile tuttuğu yol ma'lum olmakla birlikde kendüsünün Devlet-i Aliyye hakkındaki hiçbir ifadesine itibar olunmaması lazım gelmektedür kendülerinin şimdikü halleri meyanında tavassuta ve ittihada arz eylemeleri hezeyan kabilinden olub ittifak sözleri ise şayiadandır …*" ifadeleri çok dikkat çekicidir.[39] Kaldı ki, Osmanlı yönetimi, şu mantığı da yürütmekten geri durmamıştır. İran'ın Rusya ile savaşabilecek gücü olmuş olsaydı en azından 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşı sırasında bunu bir fırsat olarak görür, harekete geçer ve Rusya'ya Türkmençay Antlaşmasında kaptırdığı yerleri geri alır ve zedelenmiş itibarını kurtarırdı. Hâlbuki İran'da böyle bir girişim mevzubahis bile olmamıştı. Nitekim bu durum aynı arşiv vesikasında; *"...eğer İranlunun ellerinden iş gelecek olsa ibtida kendü düçâr oldukları rüsvalığı gidermek içün Devlet-i Aliyyenin Moskovlu ile ilan-ı harbi vuku'unu tam fırsat ve ganimet ittihaz iderek bidayet halde hemen kendüleri dahi bir tarafdan ayaklanub Moskovluya virdikleri ülke-i Revanı almaları mümkin iken..."* ifadeleriyle net bir şekilde dile getirilmiştir

Kısacası iki Müslüman devletin Rusya karşısında içine düştükleri acizlik ve aldıkları mağlubiyetler, işin vahametini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Gidişatın çok kötü olduğunun anlaşılmasından sonra da, Osmanlı ve İran tarafları tekrar ikili görüşmeler yapalım ve Rusya'ya karşı ortak bir harekete noktası oluşturalım fikrini taşımaya başlamışlardır. Bu bağlamda iki taraf arasında 1829 senesi içerisinde bir ittifak antlaşmasının imzalanması ciddi anlamda gündeme gelmiştir. Bu suretle Osmanlı tarafından Tayyibî Efendi özel bir elçilikle bu işe tayin edilmiştir.[40] Hatta yürütülecek müzakerelerde asıl muhatap olarak Feth Ali Şah görülmek istenmiş ve Abbas Mirza'yı ikinci plana

[35] *BOA., H.H., D. No:* 1051, *G. No:* 43286F.
[36] *BOA., H.H., D. No:* 945, *G. No:* 40705B.
[37] P. M. Sykes, *a.g.e.,* s. 419-421.
[38] Vilademir Minorsky, "Türkmençayı" maddesi, *İA.,* C.XII/II, s. 660-661; P. M. Sykes, *a.g.e.,* s. 420-421.
[39] *BOA., H.H., D. No:* 1052, *G. No:* 43340.
[40] Ahmed Lûtfî Efendi, *a.g.e.,* C. II, s. 329.

atmak Osmanlı yönetiminin düşüncesi olmuştur. Ancak bu gerçekleşemediği gibi o sıralar Abbas Mirza'nın Rusya'ya yakın bir politik tavır alması, Osmanlı-İran ittifakının yine neticesiz kalmasına sebep olmuştur. Bu teşebbüsün de sonuçsuz kalmasının en önemli sorumlusu olarak Osmanlı tarafından Abbas Mirza görülmüştür. Zira onun yürüttüğü politikalar çok değişken olup, güven verici değildi. Babası Feth Ali Şah'ın ise yönetimdeki hali malum olup, Abbas Mirza olmaksızın İran ile bir ittifak kurulması da imkânsızdı.[41]

Aslında İran'ın, Osmanlı ile kalıcı bir barış antlaşması yapıp, ittifak kurması öteden beri İran'ın göz diktiği Osmanlı hâkimiyetindeki Irak topraklarından vazgeçmesi anlamına geliyordu ki, Abbas Mirza'nın bunu kabul etmesi mümkün değildi. Hal böyle iken bir yandan da Rus tehdidi İran'ı ciddi anlamda sıkıştırıyordu ve ona karşı da bir şeyler yapmak gerekiyordu. İşte bu ittifak meselesi ve ikili görüşmelerin yürütülüp, özel elçiler, mektuplar gönderilmesinin asıl sebebi Abbas Mirza tarafından Rusya'ya karşı uygulamaya konulmuş ince bir siyasetin sonucuydu. Kendisi bu ittifak havadislerini gündemde tutup, elini güçlendirmeye çalışıyordu. Kimi zaman ittifak meselesinin güçlü bir şekilde gündeme geldiği, neredeyse antlaşmanın imzalanacağı zamanlarda ise, türlü bahanelerle işi yokuşa süren ve ittifakın sonuçsuz kalmasına sebep olan da Abbas Mirza'ydı. Hatta o dönemde İran'daki durumu yakından takip etmek ve olup bitenleri anlamak için bir kaç adamını Tebriz'e gönderen Van Muhafızı Timurtaş Paşa'nın, Osmanlı yönetimine ilettiği istihbarat raporunda, İran'da Rusya'ya karşı herhangi bir faaliyetin ve niyetin olmadığı, Abbas Mirza'nın bazı Rus yetkilileri ile görüştüğü bilgisi işin iç yüzünü ortaya koymaktaydı.[42]

Tüm bu gelişmeler iyice analiz edildiğinde şu hususlar açıkça ortaya çıkmaktadır. Abbas Mirza şehzadeliği süresi içerisinde İran adına Rusya'ya karşı yürüttüğü hareket planında, İran için öteden beri önemli olan yerlerin kontrolünü sağlamak ve Gürcistan başta olmak üzere Kafkasya'da güçlü olmak istemişti. Ancak İran'ın mevcut durumu ve gücü, Rusya karşısında arzulanan bu hedefi gerçekleştirmeye yetmemişti. Bu gerçekleşmediği gibi Gülistan ve Türkmençay Antlaşmaları ile Rusya'ya kaptırılan topraklar, İran açısından büyük bir sıkıntıya ve üzüntüye sebep olmuştu. Yaşanan bu başarısızlıkların sorumlusu olarak da İran yönetimi ve kamuoyunda simgeleşen isim Abbas Mirza'ydı. Ancak onun devlet idaresindeki gücü ve babası üzerindeki nüfuzu da bilinen bir gerçekti. Bu noktada kendisinin yönetimden kolayca tasfiye edilmesi de söz konusu değildi.

İşte bu şartlar çerçevesinde Osmanlı'ya yönelik İran politikasını belirleyen Abbas Mirza, kimi zaman Osmanlı'nın içinde bulunduğu iç ve dış sıkıntıları bir fırsat olarak değerlendirip ona göre tavır alıp bazı tasarruflarda bulunmuş, kimi zaman da İran'ın Rusya karşısında aldığı mağlubiyetleri gidermek için üslup değiştirip farklı bir siyaset izlemiştir. Bu bağlamda uzun süreli Osmanlı-İran ittifak girişimleri ve yapılan görüşmelerden bir sonuç çıkmamasının ana sebebi de bu olmuştur. Haddizatında Abbas Mirza'nın Osmanlı ile dostluk kurma gibi bir niyeti de yoktu. Nitekim bu hususu ifade eden bir arşiv vesikasında geçen; *"...bunların hareketi dâhiliyelerinin hakikâti malum olmayub hariçten her ne kadar sadakat ve ceht-i câmi'a-ı İslâmiyetten dem vuruyorlarsa da şehzadenin (Abbas Mirza) bir vecihle Rusyaludan geçemeyeceği ve Şah ve vükelâ-yı devlet-i İraniyye dahi şehzade-i mumaileyhe mümâşattan el çekmeyeceği malumdur..."* ifadeleri meseleyi açıkça ortaya koymaktadır.[43]

Çünkü ittifaka dayalı bir dostluk kurulması demek, İran'ın Osmanlı'ya yönelik bazı tasarruflarından vaz geçmesi demekti. Hâlbuki yukarıda da ifade etmeye çalıştığımız gibi, gerek İran yönetimi ve gerekse Abbas Mirza'nın bu noktada öteden beri yürüttükleri politikalarda gerçek anlamda dostluğu tesis edecek ve ittifakın şartlarını belirleyecek adımlar atılmamıştı. Hatta çeşitli kereler Osmanlı'nın İran'a gönderdiği elçiler vasıtasıyla ilettiği temel hususlar; Irak topraklarının

[41] *BOA., H.H., D. No:* 1071, *G. No:* 43837; Ahmed Lûtfî Efendi, *a.g.e.,* C. II, s. 330-331.
[42] *BOA., H.H., D. No:* 1071, *G. No:* 43837.
[43] *BOA., H.H., D. No:* 1071, *G. No:* 43837.

Osmanlı'ya ait bütünlüğünün İran tarafından tanınması, hiç bir şekilde buradaki hadiselere İran'ın karışmaması ve iki ülke sınır boylarındaki aşiretler meselesinde İran'ın tahrik edici tutumlardan uzak durmasıydı. Ancak bu konularda İran tarafı özellikle de Abbas Mirza yapıcı bir tutum izlememişti. Hele Abbas Mirza'nın bir yandan Osmanlı yönetimine Rusya'ya karşı ittifak kurma fikrini taşıdığını söyleyip, bir yandan da Rusya ile münasebetler sürdürmesi, Osmanlı açısından kabul edilebilecek bir durum değildi.[44]

Abbas Mirza'nın bu politik tavrı Osmanlı yönetim kademesinde ona karşı olumlu bir bakış açısının oluşmasına imkân sağlamamıştır. Ona karşı güvensizlik temeline dayalı Osmanlı bakışı, veliaht şehzadenin 1833 senesindeki ölümüne kadar devam etmiştir. Abbas Mirza'nın İran içindeki gücü ve pek çok yönüyle genel devlet politikasını belirlemedeki etkisi de iyi bilindiğinden, ölümü sonrasında İran siyasetinde ne gibi değişimlerin olacağı Osmanlı açısından merak konusu olmuştur.

SONUÇ

Abbas Mirza'nın veliaht şehzadeliğinden 1833 senesinde ölümüne kadar geçen 33 yıllık süre, esas itibariyle Osmanlı-İran ilişkilerinde sorunlu bir sürecin yaşanmasına sebep olmuştur. Özellikle 1810'lu yıllardan itibaren Abbas Mirza'nın İran yönetimindeki mevkii ve Osmanlı'ya yönelik politikalarda etkili bir sima haline gelmesi, yaşanan hadiselerde onun en belirleyici kişi olarak görülmesine sebebiyet vermiştir. Abbas Mirza'nın bu özelliğinin yanında Rusya ile giriştiği mücadeleler neticesinde aldığı mağlubiyetler, İran ve Osmanlı açısından bu bölgede büyük sıkıntılara da sebep olmuştur. Zira Rusya gibi büyük bir tehdidin Kafkasya havalisine girip buraya hâkim olması, bahsi geçen bölgedeki güç dengelerinin Rusya lehine değişmesine olanak tanımıştır. Bu gelişmenin bir başka sonucu olarak da, zamanın büyük güçleri olan İngiltere ve Fransa, değişen durumlara ve menfaat ilişkilerine dayalı olarak kendi çıkarları doğrultusunda kimi zaman Osmanlı'yı kimi zaman da İran'ı kullanmaktan geri durmamışlardır. Tüm bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda; Abbas Mirza'nın bahsi geçen zaman dilimi içerisinde bu coğrafyadaki belirleyici rolü mutlak surette göz önünde bulundurulmalıdır. Onun bu vasıfları hiç şüphesiz hem Osmanlı'yı etkilemiş hem de bölgedeki güç dengelerinin uluslararası bir mahiyet almasına sebebiyet vermiştir.

KAYNAKLAR

I- ARŞİV KAYNAKLARI (BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ) (BOA)

1-Cevdet Tasnifi

Hariciye, Belge No: 2917

2- Hatt-ı Hümâyûn Tasnifi

Dosya No	**Belge No**
4	105
636	31350
160	6679
161	6713
161	6404-C
161	6718-A
1052	43340
1071	43837
1314	51235
1315	51274
-	44965

[44] *BOA., H.H., D. No:* 636, *G. No:* 31350.

II- KRONİKLER VE TETKİK ESERLER

AHMED CEVDET PAŞA, *Tarih-i Cevdet,* C. VIII-XII, Matba'a-i Osmanî, Dersa'âdet, 1309.

AHMED LÛTFÎ EFENDİ, *Vak'anüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi,* C. I-II, (yeni yazıya aktaran Ahmet Hazerfen vd.), YKY., İstanbul, 1999.

CRONIN, Stephanie, "Building a New Army: Military Reform in Qajar Iran**",** inside of, *War and Peace in Qajar Percia, Implications Past And Present*, Edited by, Roxane Farmanfarmaian, First Published, New York, 2008.

CURZON, George Nathaniel, *Persia And The Persian Question,* Vol., I, Frank Cass & Co. Ltd., London, 1966.

HUART, Clement, "Abbas Mirza" maddesi, *İslâm Ansiklopedisi,* (MEB), C. I., Eskişehir, 1997, s. 16.

MINORSKY, Vilademir, "Türkmen Çayı" maddesi, *İslâm Ansiklopedisi,* (MEB.), C. XII/II., Eskişehir, 1997, s. 660-661.

SARAY, Mehmet, *Türk-İran İlişkileri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., Ankara, 1999.

SERTOĞLU, Midhat, *Mufassal Osmanlı Tarihi, Resimli-Haritalı,* C. V., Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2011.

SYKES, Percy Molesworth, *A History of Persia,* Vol. II., Macmillan and. Co., Limited, London, 1915.

ŞÂNÎZÂDE MEHMED ATÂULLAH EFENDİ, *Tarih-i Şânîzâde,* C. II, (Haz. Ziya Yılmazer), Çamlıca Yay., İstanbul, 2008.

TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSLAM ANSİKLOPEDİSİ (Heyet), "Abbas Mirza" maddesi, *(TDVİA),* C. I, İstanbul, 1988, s. 27–28.

ULUERLER, Sıtkı, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasî İlişkileri (1774-1848),* Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ, 2009.

WATSON, Robert Grant, *A History of Persia, (from the beginning of the nineteenth century to the year 1858, The Qajar Dynasty),* Smith Elder and. Co. Cornhill, London, 1866.